

## Hogyan kerül(jön) az e-könyv a könyvtárba?\*

Napjaink egyik legnagyobb könyvtárszakmai kihívását az e-könyvek okozzák, egész pontosan az a kérdés, hogyan lehetne szolgáltatni e-könyvet a könyvtárban úgy, hogy egyetlen e-könyvekhez kötődő érdekek (olvasók, kiadók, forgalmazók, könyvtárak érdeke) se sérüljön. Természetesen a felvázolt probléma nem csupán a hazai könyvtárügyben jelentkezik, a világ számos országában próbálnak konszenzusra jutni az érdekeltek. Ennek tudatában teljesen jogos volt, hogy Magyarországon is napirendre kerüljön a megoldás keresése. A téma pontosabb megismertetéséhez az Országos Széchényi Könyvtárban megrendezett összejövetel szolgált *Hogyan kerül(jön) az e-könyv a könyvtárba?* címmel. Érdeemes foglalkozni az alcímmel is – *Mit gondol a kiadó, illetve mit gondol a könyvtár* –, hiszen ez jól szemlélteti, hogy a felvetődött problémát több oldalról is meg kell vizsgálni. Épp úgy, mint a gyógyításban, ebben az esetben is több vizsgálat elvégzése szükséges a pontos diagnózis felállításához, majd a megfelelő kezelés kiválasztásához.

Az e-könyvek témakörének bemutatását az OSZK-ban megrendezett eseményen az alapoktól kezdték, éppen azért, hogy mindenki teljes képet kaphasson, ténylegesen miről is van szó. A Budavári Palota F épületének VI. emeleti nagytermében megtartott rendezvényen a könyvtári területet Bánkeszi Katalin (OSZK–Könyvtári Intézet), Vajna Éva (BME–OMIKK), Hegyközi Ilona és Tóth Máté (mindketten OSZK–Könyvtári Intézet) képviselte. A blogszféra ismert szereplője, bloggere Farkas István [Dworkyll] (*ekonyvolvaso.blog.hu*) a felhasználói oldalról közelítette meg a témát. A kiadói részről pedig Salamon Eszter (Kolibri Kiadó) szólalt fel.

Magával ragadóak voltak Bánkeszi Katalin, a Könyvtári Intézet igazgatója bevezető gondolatai. Kiemelte, hogy olvasói részről igenis jelentkezik az igény az e-könyvek könyvtárba kerülése iránt. Ennek kapcsán került szóba az „Egyesülés az e-könyvekért” elnevezésű összefogás is, amely magyarországi vállalkozások, szervezetek és szakmai fórumok önkéntes együttműködési rendszerét jelenti. Ahogy az igazgató is feltette a kérdést, mi is feltehetjük magunknak, mi is kötelezi a könyvtárakat az e-könyvek elérhetővé tételére? A válasz pedig a szakma, a könyvtárügy funkcióiban és a 1997. évi CXL. törvényben is fellelhető. A könyvtár gyűjti, feltárja, rendszerezi és szolgáltatja a felhalmozott emberi tudás és kultúra dokumentumait. Ezzel párhuzamosan pedig mindenkinek alapvető joga, hogy hozzájuthasson a megfelelő információhoz, amelyből építheti saját tudását. Az információs csatornába pedig az e-könyvek is beletartoznak, mint digitális források.

---

\* A 2012. október 4-én, az Országos Széchényi Könyvtárban megrendezett konferencia összefoglalója.

Bánkeszi Katalin fontosnak tartja azt is, hogy azok számára is biztosítani kell az elérést, akiknek anyagi helyzete nem engedi meg az e-könyvolvasó készülék és e-könyvek megvételét. Mindezt magától értetődően, csak jogkövetően kívánja nyújtani a könyvtár, úgy, hogy sem a szerzői jog, sem pedig a kiadók jogai csorbát ne szenvedjenek. Bánkeszi Katalin azzal zárta felszólalását, hogy az e-könyvnek igenis helye van a könyvtárban, az információs intézmény is lehet egy opcionális elérési út.

A bevezetőt követően már mindenki tisztában volt a fennálló problémával és annak súlyával. Azonban maga az e-könyv mint fogalom nem mindenki számára jelentheti ugyanazt. A kételyek eloszlatása végett hívták meg Farkas Istvánt, aki már jó ideje belevetette magát az e-könyvek világába. Ismereteit, gondolatait pedig saját blogjában osztja meg a nagyvilággal, tehát a könyvtárosok mellett a laikus olvasókat is utoléri. Újkeletű-e az, hogy szétválik a forma és a tartalom? Természetesen a válasz: nem, hiszen a könyvtár életében már korábban is megjelent hasonló váltás, gondoljunk csak a mikrofilmekre. Ott is szükség volt megfelelő eszköz beszerzésére az olvasáshoz. Akkor pontosan mi is az e-könyv? – kérdezi joggal a könyvtáros, vagy egy olvasó. Az e-könyv a hagyományos könyvhöz hasonlóan egy kötött struktúrával, borítóval, impresszummal és törzsszöveggel rendelkező dokumentum. Azt mondhatjuk, hogy egy zárt koherens világ – összegezte mondanivalóját Farkas István. Tovább boncolgatva az új információközvetítőt, eljutottunk a konkrét, a tartalmat magába foglaló formátumokig is. Aki korábban még nem ismerte pontosan, hogy az e-könyv olvasása kapcsán milyen kiterjesztésű fájlokat tekinthetünk valójában e-könyvnek, az pontos képet kaphatott. Farkas István előadása során a két legjelentősebb formátumnak a MOBI-t (Mobipocket eBook angol kifejezésből ered), illetve az EPUB-ot (Electronic Publication angol kifejezés rövidítése) nevezte meg. A lényeg mindkettő esetében a meglévő struktúra, továbbá, hogy a betűméret és a margó mérete változtatható, az olvasási élmény pedig kiváltképp a papírról történő dekódoláshoz hasonlatos. Természetesen a könyvtárban más jellegű és struktúrájú elektronikus dokumentumok is fellelhetőek, azonban azokat pontosan jellemzőik alapján nem soroljuk az e-könyvek közé. Nagyon jó példa lehet erre a gyakorlatilag mindenki által használt és kedvelt PDF (Portable Document Format). Maga a PDF alkalmas szöveget, ábrát és képet tartalmazó dokumentum tárolására. Archiválási feladatra tehát kiválóan megfelel. Azonban nehézkesen tördelhető, ez pedig a megjelenítés során (kiváltképp az e-könyv olvasón) azonnal jelentkezik is. A PDF mellett a HTML sem tartozik konkrétan az e-könyvek világába, hiszen felépítését, formáját tekintve is teljesen eltér az e-könyvtől. A laikus számára szintén az újdonság erejével hatott az XML (Extensible Markup Language = Kiterjeszhető Jelölő Nyelv) kiterjesztés és szerkesztés szerepe, hiszen ezen állományokból ölt testet maga az e-könyv.

Első elgondolásra úgy tűnhet, hogy egy elektronikus kötet előállítására könnyed mechanizmus. Azonban aki ezt feltételezi, az téved. Az e-könyv létrehozása a papírkönyvekhez hasonló eljárást igényel, gondoljunk csak a szerkesztésre, korrektúrára, valamint a műszaki szerkesztésre. Felvetődhet a kérdés, hogy ha ugyanannyi munkával jár az előállítás, akkor miért is előnyös az e-könyv? Nos, a hagyományos ismeretközvetítőkkal szemben a sokszorosítás az új, elektronikus forma esetében nem okoz anyagi terhet. Az elkészült e-könyvek azonban új paradigmát alakítottak

ki, ez pedig nem más, mint a könnyű, gyors másolás és a tárolás. Napjaink hálózatosodott társadalmá szereti a gyors információáramlást, ennek pedig kiváló terepet biztosít az internet. Jogi szempontból nézve azt is mondhatjuk, hogy az internet bizony a szerzői jogok megsértésének melegágya. Az internetes közösségek tagjai között gyorsan terjed egy-egy elektronikus dokumentum. A jelentkező probléma mindenképp megoldást kíván, védelemre van tehát szükség. Mivel lehet kivédeni a már említett, jogsértő megosztási tevékenységet? Létezik-e megosztás és megosztás között különbség? Az első kérdésre adható választ már korábban kidolgozták, neve a DRM (Digital Rights Management = digitális jogkezelés). A DRM elnevezés technikai védelemi eszközt, illetve eszközöket jelent, amelyekkel a tartalmat védik. Ez rendszerint valamilyen titkosítást és a hozzáférés ellenőrzését foglalja magába. A gyakorlatban ez meggátolja az engedély nélküli hozzáférést, továbbá a tartalom felhasználásának ideje is szabályozható. Farkas István szavaiból azonban kiderült, hogy az úgynevezett kemény DRM a legális felhasználást is nehezíti, így ideálisnak semmiképp sem nevezhető, az autentikálási költséget nem is számítva. Az e-könyv olvasó blog szerkesztője ehelyett teljesen más eljárásban látja a megoldást. Szerinte üzenetet kell elhelyezni az e-könyvben az olvasó számára.

Térjünk át a második kérdésre, nézzük létezik-e legális megosztás. Alapvető fontosságú a példányszabályozás, különösképp a könyvtárban. Előadónk elárulta, hogy módunkban állna kölcsön adni egy e-könyvet, ha a példány egyszerre csupán egy olvasón található. Így nincs duplikátum, tehát nem követünk el jogsértést. Ráadásul, amikor e-könyvet vásárol az ember, akkor mindezt kölcsönadási szerződéssel teszi, egy példányban kölcsönadható a mű. Lényeges kérdés továbbá, hogy mi a helyzet a hazai e-könyv kínálati frontján, hogy milyen címekből tudunk válogatni. A jelenlegi helyzet azt tükrözi, hogy ha egy papír alapokon létező mű sikeres, akkor lehet belőle e-könyv. A kínálat tehát hazánkban egyelőre meglehetősen szegényes az új kötetek esetében. Érdeemes azonban felemlíteni a Moldován István nevével fémjelzett Magyar Elektronikus Könyvtárat (MEK), amelyben már az e-könyv olvasókhöz megfelelő formátumban is találhatunk szép számban klasszikus műveket, köteteket.

Nem mehetünk el szó nélkül az árak mellett sem, hiszen a beszerzést a kínálat mellett ez is nagymértékben befolyásolja. Megközelítőleg 1000–3000 Ft közé tehető a szerzői jog hatálya alá eső e-könyvek beszerzési ára. Dworkyll dinamikus előadását követően lehetőség nyílt kérdezni, véleményt formálni. A jelenlevők pedig éltek is a hozzászólás lehetőségével. Így került szóba a felsőoktatási könyvtárak esetében a szakdolgozat-írás és kutatómunka segítése, továbbá, hogy az e-könyvek ebben milyen szerepet játszhatnak. Moldován István is beszámolt a MEK aktuális állapotáról az e-könyveket illetően.

A következő felszólaló Salamon Eszter, aki a Kolibri Kiadót képviselte. Előadásában kiemelte az USA-ban folyó kiadók és könyvtárak között dúló e-könyves viszályt. Az Egyesült Államokban már elfogyott a könyvtárosok türelme, hiszen szeretnének szolgáltatni, kölcsönözni az olvasóknak, azonban a pontos megoldás még nem született meg, hiába kezdeményezte az amerikai könyvtáros egyesület, az ALA a kiadókkal a szakmai kommunikációt. Nincs biztos alapokon nyugvó üzleti modell a könyvtári e-könyv kölcsönzés terén, csupán tervezetek vannak. További részleteket is megtudhattunk a tengerentúli helyzetről; kiemelném az infor-

mációk közül, hogy Amerikában egyre inkább hódít a „felhő alapú” e-könyv szolgáltatás, a könyvtárak 80 százaléka kölcsönöz valamilyen formában. Ráadásul eszközt is kölcsönöznek, nem csupán a tartalmat. Egy-egy e-könyvet 24 kölcsönzési alkalomra vesz meg a könyvtár, utána ismét fizetni kényszerül.

A közkönyvtárak, a blogszféra, a kiadói vélemények és tények mellett egy felsőoktatási könyvtár is elének tárta tapasztalatait. Vajna Éva, a BME–OMIKK munkatársa az egyetemi hallgatóság megemelkedett e-könyves igényeiről számolt be. Műszaki tanulmányokat folytatók részéről ez teljesen érthető. A könyvtár pedig igyekezett kielégíteni a felmerülő olvasói kéréseket. Első megoldásként a Typotex Kiadó *Interkönyv* elnevezésű szolgáltatására esett a választás. Kézenfekvő volt ez az alternatíva, hiszen az egyetemi jegyzetek kiadója maga a Typotex. Ebben az esetben a könyvtár katalógusában szerepelne az adott tétel, azonban a tartalom nem az intézmény saját szerverén tárolódna, hanem egy link vezetne át az *Interkönyv*-höz. Megtudtuk, hogy a DRM-mel védett állományok a kölcsönzési idő lejártával már nem vehetőek igénybe, ez tehát jogi szempontból tökéletes megoldásnak tűnik. A probléma azonban a védelmi megoldás borsos árában rejlik. A fent említett kiadó inkább a nem letölthető, tehát csupán online nézhető verziót helyezte kilátásba. Vajna Éva elárulta, hogy a könyvtár mindenképp letölthető e-könyveket szeretne kölcsönözni a hallgatóknak. Az ellentmondás orvoslására egy, már működő németországi példát említett, amelyet saját maga is tesztelt, az eredmények pedig reménykeltőek.

Ezt követően további betekintést nyerhettünk a nemzetközi reakcióba, Hegyközi Ilona tolmácsolásában. A nemzetközi jelzöt pontosítva és szűkítve, a skandináv országok könyvtárügye által megalkotott modelleket, jó gyakorlatokat ismerhettük meg. Elsőként a dán javaslatok kerültek napirendre. A dán könyvtárosok kezdeményezték a szerzői jog módosítását, ez azonban elég nehézkes folyamatnak mutatkozik. A jogi változtatásokkal párhuzamban három életképes szolgáltatási modellt javasoltak az e-könyvekkel kapcsolatban. Nézzük a felkínált variációkat:

1. Hozzáférés alapú: ez esetben a könyvtár egy e-könyv gyűjteményért fizet, rövid határidőre.
2. Használattal arányos modell: kölcsönzésenkénti térítés, ez a kiadónak nagyobb bevételt eredményez.
3. Tulajdonos alapú: példányonkénti térítést jelent. A könyvtár annyi példányt kölcsönözhet, amennyit kifizet.

Örömteli a tény, hogy használói fogadtatástól teszik függővé a modell kiválasztását. Mint megtudtuk, a teszteléshez a könyvtárak és kiadók konzorciumba tömörültek és a használat alapú modellt teszik próbára. A dán e-könyvválaszték bőséges, mintegy 3000 cím, amely szép- és szakirodalmat is magába foglal. A tartalmak eléréséhez egy közös portált alakítottak ki, a kölcsönözhető kötetek formátuma EPUB, amelyet DRM-mel védtek le. Egy kölcsönzés ideje pedig 30 napot ölel fel. A kezdeményezés neve *E-könyvszekrény*. Egyelőre a használók számára nincs anyagi teher, hiszen a konzorcium pályázat útján pénzhez jutott. A távolabbi jövőben az árak változóak lesznek. A korábbi kiadású könyvek 13–15 Koronáért keresik majd olvasójukat, míg az újdonságok ára körülbelül 18 Koronát kóstál. Felve-

tódott az javaslat is, hogy az e-könyvállományt elérhetővé tegyék és optimalizálják iPhone, iPad és Windows mobil készülékekre. Lehetővé kívánják tenni, hogy az e-könyv kölcsönzése igazi web2.0-s élményekkel szolgáljon, ezért írhatnak kommenteket és olvasmányokat ajánlhatnak majd az olvasók a portálon.

Dánia mellett érdekes és tanulságos lehet a norvégiai helyzetkép is, hiszen jogilag szoftvernek tekintik az e-könyvet. Ebben az állapotában azonban az e-könyv nem kölcsönözhető, hiszen Norvégiában a szoftverek kölcsönzése jogilag nem megengedett. A norvég nyelvű e-könyvekről megtudtuk, hogy 2011-ben jelentek meg először, ma a piacon három nagy kiadó dominál. Említésre méltó, hogy a kiadók és a kereskedők együttműködésre törekcsenek, valamint a norvég nyelvet és irodalmat támogatják. A leendő kölcsönzéshez hat elvet fogalmaztak meg:

1. Az e-könyvek vétele és kölcsönzése egyenlő esélyű legyen.
2. Ne legyen időbeli eltérés papír alapú és e-könyves megjelenésben.
3. A könyvtár szabadon választhasson a címek közül.
4. Platform független e-könyvek legyenek.
5. A könyvtár tartsa be a jogszabályokat.
6. Az e-könyvet korlátlanul lehet kölcsönözni.

Svédországban a nemzetközi cégeket veszélyesnek ítélik, és attól tartanak, hogy az olvasói szokásokat is jelentősen befolyásolhatják. Felvetődött svéd könyvtári körökben a korábbi művek digitalizálása, amelyeket ezt követően e-könyvként jelentetnek meg. Emellett lényeges információ, hogy a könyvtár partneri kapcsolatra törekszik a kiadókkal. Bár a nemzetközi befolyástól tartanak, mégis bíznak az Amazonban, még hozzá a készülékek beszerzése területén. A svédek a közkönyvtári szolgáltatás mellett figyelmüket az oktatási intézmények irányába fordították. Ennek oka, hogy nagy potenciált éreznek az iskolai könyvtárakban, ugyanis e-oktatási anyagokat szeretnének bevezetni a jövőben.

A tanácskozás zárásaként Tóth Máté kapott lehetőséget, hogy a magyar könyvtárak mobilizált szolgáltatásaival foglalkozó kutatás előzetes eredményeit bemutassa. A kutatás célja az volt, hogy valódi képet kapjon a könyvtárügy mind az olvasók, mind pedig a könyvtárak e-könyvről kialakult véleményéről. Összesen 77 könyvtár és több mint 500 olvasó fejtette ki véleményét. Mivel a kutatás épp, hogy lezárult, a meglévő adatokat pontosítani, rendezni kell. Annyi azonban már bizonyos, hogy a könyvtárba járók többsége napi szinten internethasználó. A felhasználók eszközparkjába leginkább a laptop, a notebook és az okostelefon tartozik. A könyvtári statisztika pedig arról tanúskodik, hogy a távoli használat növekszik, a személyes pedig ezzel arányosan csökken. Megtudhattuk azt is, hogy a magyar könyvtárak 80 százaléka rendelkezik e-dokumentummal, de a megkérdezetteknek csupán 20 százaléka birtokol valódi e-könyvet. Az e-könyvolvasó kölcsönzése azonban még nem számottevő, de a könyvtárügy hajlik az irányába. A felmérés adatai azt tükrözik, hogy a könyvtárak a technikai infrastruktúra hiányában látják az e-könyv szolgáltatás legnagyobb akadályát. De hangsúlyozom, hogy az igény itt is jelentkezik. Végül lássuk, hogy a magyar könyvtárügy, milyen szolgáltatási modelleket vázolt fel a kérdőívben:

1. Papír alapú modell elektronikus dokumentumra átültetve, a kölcsönzési idő lejártá után törlődik az e-könyv.

2. Licencelés e-dokumentumra és internetes elérés.
3. A licencelt művek meg is vásárolhatóak.
4. A könyvtár nem licencel és nem is vásárol, de elad e-könyvet.
5. A könyvtár nem kölcsönöz e-könyvet, csupán információt szolgáltat az elérésről.
6. Közvetítőnél fizetne a könyvtár.

Remélem, a hazai könyvkiadók az október 4-i esemény után már látnak lehetőségeket az e-könyvek terén. Az igény mind az olvasó, mind pedig a könyvtár részéről megvan. A könyvtár alapvető funkcióiból fakadóan ki akarja elégíteni az olvasói igényeket. A szolgáltatás – köznapi nevén kölcsönzés – számos problémája azonban még fennáll. Mindenesetre okulni kell a nemzetközi jó gyakorlatokból. A legmegfelelőbbnek látszó megoldást pedig magyar körülmények között is tesztelni kell.

**Molnár András**

**A Kovács Máté Alapítvány kuratóriuma 2012. októberében „Kovács Máté emlékének ápolásáért” elnevezésű emléklakettet alapított.**

**Az emléklakett átadására első alkalommal 2012. november 12-én, a névadó születésének 106. és halálának 40. évfordulója alkalmából az Akadémiai Könyvtárban rendezett ünnepi kuratóriumi ülésen került sor.**

**Az elismerést ketten kapták: Korompai Gáborné, a debreceni egyetemi könyvtár nyugalmazott osztályvezetője Kovács Máté hagyatékának gondozásáért, vonatkozó tanulmány szerzői munkásságáért, és Nagyiné Kiss Mária Kovács Máté írásai és a róla szóló irodalom első, azóta is legteljesebb bibliográfiájának elkészítéséért.**